

Silvija Banić

Liturgijski predmeti od ranonovovjekovnih tkanina u župnoj i franjevačkoj crkvi u Cresu

Silvija Banić
HR – 23000 Zadar, Sv. Vinka Paulskog 32

UDK: 746:272-526(497.561Cres)^{15/17}
930.85(497.561Cres)^{15/17}:746
Izvorni znanstveni rad/Original Scientific Paper
Primljen/Received: 6. 11. 2017.

Ključne riječi: Cres, Kvarner, sakralni inventari, povijesni tekstil, misno ruho, Venecija, Veneto, Dalmacija

Keywords: Cres, the Kvarner Gulf, liturgical items, historical textiles, liturgical vestments, Venice, Veneto, Dalmatia

Inventari župne crkve sv. Marije Velike i samostanske crkve sv. Frane u Cresu obuhvaćaju i predmete od povijesnih tekstila, koji predstavljaju važan doprinos bogatstvu i raznovrsnosti umjetničke baštine u Hrvatskoj. Njihov značaj prvenstveno proizlazi iz vrijednosti te dobrog stanja očuvanosti tkanina od kojih su načinjeni, a koje je moguće datirati u razdoblje između druge polovine 16. i kraja 18. stoljeća. Cilj je ovog rada njihova analiza, i to prvenstveno temeljena na dovođenju u vezu s bliskim komparativnim primjercima dokumentiranima na istočnoj obali Jadrana te u Veneciji i na području Veneta. Time se želi zorno predočiti da su povijesne tkanine sačuvane u Hrvatskoj, a posebno u njezinom jadranskom pojasu, mahom mletačke provenijencije te da predstavljaju onaj dio naših sakralnih inventara koji je moguće gotovo posve ravnopravno staviti uz bok istovrsnoj opremi najznačajnijih crkava u Veneciji.

UVOD

Sretna je okolnost da se u crkvama na području današnje Krčke biskupije uspjela očuvati znatna količina povijesnog misnog ruha i drugih liturgijskih predmeta od drevnih, mahom svilenih tkanina te veza. Dosadašnjim istraživanjima je utvrđeno da su se vrijedne tekstilne umjetnine sačuvale u crkvama na Rabu,¹ Krku (u katedrali u Krku,² samostanu benediktinki u Krku, franjevačkom samostanu na Košljunu,³ samostanu franjevaca tre-

čoredaca u Portu,⁴ župnoj crkvi u Omišlju,⁵ župnoj crkvi u Dobrinju) i na Lošinju (župne crkve u Malom i Velom Lošinju,⁶ crkva Gospe od Anđela u Velom Lošinju⁷). Stoga je bilo sasvim opravdano pomišljati da će se tom trolistu kvarnerskih otoka u ovom kontekstu pridružiti i Cres. Na to su, uostalom, ukazivali i radovi drugih istraživača posvećeni otočkoj baštini. Tako primjerice Jasenka Guđelj ne propušta istaknuti da franjevački samostan u Cresu čuva i vrijedne primjerke povijesnoga misnog ruha.⁸ Usto, naznake postojanja bogate „tekstilne škrinje“ na ovom otoku – čiji sadržaj još preostaje u potpunosti objelodaniti – odavno odaje i postav Sakralne zbirke u Osoru čiji upečatljiv segment čine pluvijali, dalmatike, misnice i brojni drugi tekstilni liturgijski predmeti nekadašnje katedrale.⁹

No, bez obzira na to koliko nas opseg preživjele tekstilne baštine može u prvi mah ostaviti u pozitivnoj nevjerici, treba imati na umu da svi ti predmeti, bez obzira na njihovu količinu, svugdje gdje se zateknu u pravilu predstavljaju „ostatke ostataka“ nekada obimnog broja liturgijskih predmeta od tekstila kojima su crkve opskrbljivane, ne samo s ciljem dostojanstvenog bogoslužja, nego i opremanja njihovih unutrašnjosti. Razmjere osipanja tih umjetnina moguće je pojmiti jedino usporedbom broja do danas sačuvanih predmeta s količinom relevantnih navoda u arhivskim dokumentima, u kojima su nerijetko za-bilježeni u gotovo nepreglednom nizu. Takve usporedne analize u ovom trenutku, nažalost, nije moguće iznjediti na primjeru župne crkve u Cresu, budući da okolnosti vezane uz pripremu ovog teksta nisu dopuštale i utrošak

4 Isto, table XXIV i CI.

5 BANIĆ, SILVIJA, 2013.-2014., 75.

6 Usp. BANIĆ, SILVIJA, 2014., 154, 158, 159; BANIĆ, SILVIJA, 2016., sv. I., table XXII, XXX, XLI, L, LVII, LXVI, LXII, LXXIX, LXXXIII, XCI, C, CI.

7 BANIĆ, SILVIJA, 2016., sv. I., table LXII i LXVIII.

8 GUĐELJ, JASENKA, 2010., 200.

9 Pojedini primjerci iz navedenog fundusa objelodanjeni su u: BANIĆ, SILVIJA, 2013.-2014., 75, 78.; BANIĆ, SILVIJA, 2016., sv. I., table L, LIV, LVI, LXVII, XCVI, CII.

1 BANIĆ, SILVIJA, 2012., 461-498.

2 Od uistinu brojnih i vrijednih primjeraka ruha pohranjenih u ormarima tzv. gornje sakristije krčke katedrale do danas je publiciran tek izbor; vidjeti: BANIĆ, SILVIJA, 2013.-2014., 78; BANIĆ, SILVIJA, 2016., sv. I., table XX, XXI, XXXII, LI, LVI, LXII, LXV, LXVII, LXXIV, LXXX, LXXXIII, XC, XCI, XCVII; JAZBEC TOMAIĆ, IVA; CIKOVIĆ, DANIJEL, 2016.

3 BANIĆ, SILVIJA, 2016., sv. I., table XXV, LXV, LXVI, LXXI, XCVIII.

vremena neophodnog za arhivska istraživanja.¹⁰ Međutim, određene zaključke te vrste moguće je podastrijeti u pogledu crkve sv. Frane, budući da je o inventarima crkve i samostana sastavljenima tijekom 16. stoljeća pisao fra Josip Vlahović.¹¹ Zaslužni je istraživač u samostanskom arhivu pronašao i protumačio desetak inventarnih popisa koje, pak, nije objavio u transkribiranom obliku, zbog čega se na tekstilne i vezene predmete zabilježene u njima nažalost ne mogu osvrnuti na temelju izvornih navoda, nego jedino na osnovi autorova „prijevoda“ odnosno interpretacije. Tako bi se, primjerice, dijelovi inventara iz 1563. godine nedvojbeno lakše protumačili u slučaju da je barem u jednom dijelu donesen u originalnom obliku, što pokazuju iduće dvije zabilježbe: „Gospino odijelo, koje pripada velikom oltaru, izrađeno je od zlatnog platna s pozlaćenim bakrenim križićem“ ili „mitra od biranoga bijeloga platna“. Pokazatelj značaja rada s izvornim tekstom jest, primjerice, dio u kojem se bilježi „vrlo stara planeta iz zelenog damaska, napravljena *alla luchese*“. Već zahvaljujući samo čitanju pojmova „vrlo stara“ i „*alla luchese*“ može se opravdano pretpostaviti da je riječ o misnici za izradu koje je bila upotrijebljena srednjovjekovna tkanina s uzorkom (damast ili lampas) koja je zapisivača podsjetila na čuvene svile tkane u Lucci tijekom 13. i 14. stoljeća.¹² Drugi lijepi primjer pruža spomen predoltarnika (*palija*) za krojenje kojega je bio upotrijebljen „armezin ganzante“, što je lako odgonetnuti kao *ermesino cangiante* te dalje protumačiti kao izrazito cijenjenu vrstu lagane i sjajne svilene tkanine koja je u ovom slučaju bila tkana osnovom i potkom različitih boja (nijansi) te bi se uslijed promjene položaja ili kuta svjetlosti postizao dojmliiv koloristički efekt (tal. *cangiante*; koji mijenja boju, koji se prelijeva).

Impresivan je broj predoltarnika, misnica i pluvijala nabrojanih u inventaru sastavljenom 1563. godine. Saznaje se tako da je crkva tad posjedovala čak dvadeset i dvije misnice, sedam predoltarnika i tri pluvijala, a pozornost zaokuplja i spomen „velike i lijepe mitre izvezene zlatnim koncima, sa svojim dragim kamenjem na obje strane; njihov ukupan broj iznosi 36.“¹³ Osim u dragom kamenju, bogatstvo sakristije se zrcalilo u ukrasima izra-

đenim biserjem¹⁴ kao i u vezenim ornamentima na ruhu izvedenima svilenim nitima te nitima s metalnim (zlatnim, srebrnim i pozlaćenim) ovojnicama. Spominje se tako misnica na čijem je „zlatnom“ leđnom križu bio izvezen lik sv. Frane, zatim pluvijal čiju je „zlatnu“ kapuljaču ukrašavao prikaz sv. Frane u trenutku primanja stigmi te „zlatna“ kapuljača drugog pluvijala koju je krasilo uprizorenje sv. Petra s dva anđela.¹⁵ No, o znatnom ulaganju samostanskih sredstava u dojmliivo misno ruho možda ponajviše svjedoče vrijedne tkanine koje se spominju u njihovim opisima. Među brojnim navodima o bijelim, crvenim i zelenim damastima treba istaknuti spomene crnih i crvenih (moguće grimiznih?) baršuna. Međutim, jednu misnicu posebice vrijedi izdvojiti, budući da je bila skrojena od nedvojbeno najskupocjenije varijante ovih ionako najzahtjevnijih i kroz povijest kontinuirano najskupljih od svih svilenih tkanina. Fra Josip Vlahović njezin opis prenosi ovako: „Planeta iz višebojnog veluta s ukrašenim zlatnim križićem, svecima, zvjezdicama ukrašenim zlatnim zrcima“.¹⁶ Dakle, riječ je o višebojnom (polikromnom) baršunu, kojih danas – među renesansnim baršunima sačuvanim na području Hrvatske – nažalost gotovo da i nema. U ovom trenutku mogu ukazati jedino na venecijanski višebojni baršun (istkan između 1425. i 1475. godine) na misnici koja je sačuvana u Vugrovcu, a pohranjena u Dijecezanskom muzeju u Zagrebu.¹⁷

Zasad nije poznato jesu li u samostanskom arhivu sačuvani i kasniji inventari, odnosno popisi pokretnina načinjeni tijekom 17. i 18. stoljeća. Stoga ovdje nije moguće govoriti o razmjerima gubitaka tekstilnih umjetnina iz tog razdoblja, a do kojih je stradanja bez sumnje došlo, budući da količina do danas sačuvanih primjeraka nipošto ne može odgovarati ondašnjoj razini opremljenosti sakristije. No, sa sigurnošću se, nažalost, može ustvrditi da od brojnih misnica, pluvijala, mitri i predoltarnika zabilježenih u inventaru od 12. svibnja 1563. godine do danas u samostanu nije sačuvan ni fragment. Najstariji, djelomično očuvan misni ornat u franjevačkom samostanu, doduše, potječe iz 16. stoljeća, no zbog nešto kasnijeg datuma nastanka ne treba ga niti pokušavati identificirati među ruhom što je nabrojeno i opisano u tom dokumentu. Analiza toga, kao i drugih primjeraka povijesnih liturgijskih predmeta od tekstila u franjevačkoj i župnoj crkvi u Cresu slijedi u nastavku rada.

10 U budućnosti će svakako biti nužno konzultirati ne samo zapise nastale prilikom prvih apostolskih posttridentskih vizitacija (Agostina Valiera iz 1579. i Michelea Priulija iz 1603. godine), nego i građu pohranjenu u župnom arhivu u Cresu i Biskupskom arhivu u Krku; usp. GUDELJ, JASENKA, 2008., 149, 163, 164 (bilj. 4-6).

11 Tekst naslova „Inventari crkve i samostana sv. Frane u Cresu u 16. stoljeću“ objavio je u dva navrata: prvi put u časopisu *Croatica Christiana Periodica* iz 1990. godine (Vol. 14, No. 26) te još jednom pet godina kasnije, kao poglavlje svoje knjige *Odlomci iz povijesti grada Cresa*, kojim ću se služiti ovom prilikom.

12 Vrijedi podsjetiti da je lampas iz druge četvrtine 14. stoljeća – jedini zasad u Hrvatskoj dokumentiran primjerak srednjovjekovne svile iz Lucce – sačuvan unutar para ninskih relikvijara; o tome opsežno u: BANIĆ, SILVIJA, 2013.; fotografija ovih relikvijara – na kojoj je vidljiva njihova svilom obložena nutrina – preuzeta je i objavljena u: PAYNE, ALINA, 2016., 286.

13 VLAHOVIĆ, JOSIP, 1995., 37-39.

14 Spominje se, primjerice, prikaz sa svecem i Jaganjcem Božjim izvezenima biserjem i „bisernom dugmadi“; VLAHOVIĆ, JOSIP, 1995., 37. U ovom kontekstu valja podsjetiti na inventar katedrale u Rabu, sastavljen 24. travnja 1579. godine, u kojem se spominje i misnica s (leđnim) križem od grimiznog baršuna na kojem je biserjem izvezen Agnus Dei, okružen s četiri slova (?) rađena u istoj tehnici. BANIĆ, SILVIJA, 2012., 454.

15 VLAHOVIĆ, JOSIP, 1995., 38-39.

16 Isto, 38.

17 Misnica iz Vugrovca bila je uvrštena u postav izložbe *Sveti trag*, međutim, u katalogu je objavljen samo njezin kratki opis, ne i fotografija; IVOŠ, JELENA, 1994., 425 (kat. 3).

1 Misnica, lampas *lancé lamé*, Venecija (?), druga polovina 16. stoljeća. Cres, župna crkva
Chasuble, lampas *lancé lamé*, Venice (?), second half of the 16th century. Cres, parish church

2 Prednji stup misnice, lampas *lancé lamé*, Venecija (?), druga polovina 16. stoljeća. Venecija, crkva Ss. Geremia e Lucia
Front orphrey of a chasuble, lampas *lancé lamé*, Venice (?), second half of the 16th century. Venice, SS. Geremia e Lucia

3 Isječak lampasa *lancé lamé*, Venecija (?), druga polovina 16. stoljeća. Venecija, Museo del Palazzo Mocenigo, Zbirka Correr, inv. br. 124
Fragment of lampas *lancé lamé*, Venice (?), second half of the 16th century. Venice, Museo del Palazzo Mocenigo, Correr Collection, inv. no. 124

4 Leđni stup misnice, lampas *lancé lamé*, Venecija (?), druga polovina 16. stoljeća. Venecija, crkva San Stefano
Back orphrey of a chasuble, lampas *lancé lamé*, Venice (?), second half of the 16th century. Venice, Santo Stefano

I. DIJELOVI MISNIH ORNATA IZ 16. STOLJEĆA

Među cjelokupnim fundusom tekstilnih predmeta u dvjema rečenim creskim crkvama do danas su preostale samo dvije tkanine iz 16. stoljeća. Jedna od njih, koju je ispravno prepoznati kao lampas *lancé lamé*, sačuvala se u najmanje deset nejednakih fragmenata upotrijebljenih za krojenje misnice (sl. 1) koja pripada župnoj crkvi. Uzorak koji tvori zlatnožuta svilena potka (utkana tehnikom *lancé*) upečatljivo se ističe na podlozi tkanoj u konstrukciji satena crvenom (najvjerojatnije grimiznom) svilenom osnovom. Druga, vezujuća osnova – postojanje koje je neizostavan uvjet da se složeno konstruirana tkanina s uzorkom definira kao lampas – od zlatnožute je svile i ima isključivu ulogu fiksiranja ne samo svilene *lancé* pot-

ke, nego i finih, pozlaćenih, srebrnih *lamella* koje su zastirale površinu svih elemenata zlatnožutog ornamenta. Danas se *lamelle* uočavaju tek pomnijim sagledavanjem lampasa iz neposredne blizine, budući da je srebro oksidiralo, a i mnoge od tih krhkih niti su popucale i otpale. Međutim, izvorno su bile utkane u gotovo istoj gustoći kao i zlatnožute svilene potkine niti. Time postaje jasnije da su doprinosile ne samo precioznosti, nego i vizualnoj dojmljivosti tkanine čiji se kičeni zlatni dekor ljeskao u kontrastu sa sjajnom rubin-crvenom satenskom podlogom. Činjenica da su u tkanju ovog lampasa upotrijebljene skupe, no fragilne metalne suplementarne potke, navodi na zaključak da izvorno nije bio namijenjen opremanju interijera (presvlačenju namještaja), nego izradi liturgijskih, a moguće i odjevnih predmeta. Ovakvi lampasi iz druge polovine 16. stoljeća – koji su se dakle vrlo izvjesno ravnopravno koristili u sakralne i svjetovne svrhe – nerijetko se javljaju u inozemnim publikacijama o povijesnim tekstilima, u kojima se pak najčešće široko određuju kao tkanine talijanske provenijencije.¹⁸ Creski lampas, pak, dovodim u vezu s četirima dosad neobjavljenim primjercima sačuvanima u Veneciji. Dva fragmenta lampasa *lancé lamé*, koji sa creskim – osim identične konstrukcije te jednakih boja podloge i dekora – povezuje i gotovo identičan ornament, upotrijebljena su za ispunu prednjeg stupa misnice (sl. 2) koju sam dokumentirala u crkvi Ss. Geremia e Lucia. Unatoč činjenici da je u ovom slučaju vidljiv samo segment dekora, bliske podudarnosti su očite

¹⁸ Usp. CUOGHI COSTANTINI, MARTA; SILVESTRI, IOLANDA, 2010., 208, kat. 167.

5 Bočne površine leđne strane misnice, lampas *lancé lamé*, Venecija (?), druga polovina 16. stoljeća. Murano (Venecija), crkva San Pietro Martire

Sides of the back of a chasuble, lampas *lancé lamé*, Venice (?), second half of the 16th century. Murano (Venice), San Pietro Martire

6 Misnica, klasični damast, Italija, posljednja četvrtina 16. stoljeća. Cres, franjevački samostan

Chasuble, classic damask, Italy, last quarter of the 16th century. Cres, Franciscan convent

7 Neidentificirani grb prišiven u dnu leđnog stupa misnice u franjevačkom samostanu (sl. 6), izveden isječcima satena i *telette* te nitima s metalnim ovojnicama

Unidentified coat of arms sewn at the bottom of the back orphrey of the chasuble in the Franciscan convent (fig. 6), made of fragments of satin and *telette* and metal-coated threads

8 Misnica, klasični damast, Firenca, prva polovina 17. stoljeća. Cres, župna crkva

Chasuble, classic damask, Florence, first half of the 17th century. Cres, parish church

9 Misnica, klasični damast, Firenca, prva polovina 17. stoljeća. Venecija, crkva Santa Maria della Salute

Chasuble, classic damask, Florence, first half of the 17th century. Venice, Santa Maria della Salute

ne samo u pogledu kompozicije, nego i svih zastupljenih elemenata (stilizirani, frontalno postavljen cvijet tulipana; okviri ornamentirani nizovima kružnica te pupoljci, cvjetovi i lišće koji ih ukrašavaju te ispunjavaju praznine među njima). Drugi lampas *lancé lamé* sačuvan u Veneciji – također dosad neobjavljen – pripada *Museo di Palazzo Mocenigo* gdje je zaveden pod inventarnim brojem 124, a čini dio Zbirke Correr (sl. 3). Iako dimenzijama manji od

prosječne misnice (63,5 x 55,5 cm), ovaj je primjerak od posebnog značaja budući da je sačuvan u punoj visini, uključujući i lijepe, cjelovito sačuvane rubove. Dakle, dok su lampasi u župnoj crkvi u Cresu i crkvi *Ss. Geremia e Lucia* sačuvani u prilično uskim segmentima (a koji su pri krojenju misnica vizualno „povezani“ bortama), primjerak u *Palazzo Mocenigo* je važan jer, zahvaljujući svojim dimenzijama, otkriva pregršt podataka koji bi inače ostali ne-

poznanicama. Prvenstveno, dok drugi primjerci pružaju informaciju samo o visini raporta (osnovnog motiva koji se na tkanini umnaža), u ovom slučaju moguće je izmjeriti i njegovu širinu. Drugim riječima, lampas u *Mocenigu*, za razliku od ostalih, lijepo prikazuje cjeloviti, izvorni izgled uzorka. Tako ovdje saznajemo da raport dekora iznosi 32 x 26,5 centimetara (visina raporta u Cresu mjeri 33 centimetra). Razvidno je da kompozicija slijedi formu ustaljenu za tkanine s uzorkom iz 16. stoljeća; riječ je o tipologiji zvanoj *a rete*, budući da je osnovni kostur „mrežasta“ ornamentalna shema naslijeđena od tipologije *de' cammini* iz 15. stoljeća. Ponegdje se u talijanskoj stručnoj literaturi javlja i termin *a maglie*, budući da ona temeljna, konstruktivna forma koja se umnaža ima oblik nalik na „petlju“ (tal. *maglia*) ili „oko“; ovalni, okrugli, poligonalni okvir koji može biti čvrsto zatvoren ili djelomično otvoren, kao što je to slučaj kod naših lampasa. Dakle, znamo da je izvorna visina naših lampasa (pod „visinom“ se ovdje podrazumijeva raspon tkanine) iznosila približnih 55,5 centimetara uključujući i oba ruba, odnosno 53 centimetra unutar rubova, koji su pak široki oko 1,2 cm, a tkani su u zelenom petoveznom satenu sa središnjom tankom zlatnožutom prugom. Činjenica da je glavina ruba tkana zelenom svilom, dok je temeljna osnova lampasa crvene boje, može upućivati na zaključak da je riječ o proizvodima venecijanske provenijencije, čemu ide u prilog i navedena visina tkanine. Pretpostavku da su tkani u Veneciji može poduprijeti i crveno-žuta kombinacija boja u odnosu podloge i dekora, koja se učestalo javlja na onim tkaninama nastalima tijekom posljednje četvrtine 16. te prve četvrtine 17. stoljeća, a koje pouzdano smatramo mletačkima.¹⁹ Naposljetku, da bi uistinu mogla biti riječ o djelima lokalnih manufaktura, u određenoj mjeri otkriva i prisutnost značajnijeg broja srodnih primjeraka koji su do danas sačuvani u venecijanskim crkvama. Tu prvenstveno izdvajam lampase čiji su fragmenti upotrijebljeni za krojenje dijelova misnica u crkvama *San Stefano* (sl. 4) i *San Pietro Martire* na Muranu (sl. 5).

Druga i nažalost posljednja tkanina iz 16. stoljeća zabilježena u Cresu sačuvana je na leđnoj strani misnice (sl. 6) te na pripadajućoj štoli u franjevačkom samostanu. Riječ je o klasičnom damastu (tkanom izmjenom lica i naličja petoveznog satena) koji temeljem zastupljenog dekora valja datirati na kraj *Cinquecenta* te prepoznati kao kvalitetnu svilu nastalu u nekom od tadašnjih glasovitih talijanskih proizvodnih središta. Dekor tvori pravilna mreža

poligonalnih okvira čije su stranice u središnjem dijelu prekinute umetanjem četverolatičnog cvjetića. U zone doticanja okvirā – u ulozu spojnih elemenata – umetnute su krune. U središtu svakog okvira nalazi se jednak motiv vaze s dvjema ručkama, iz koje izvire plošno prikazan, simetričan buket stiliziranog lišća te cvijeća među kojim se s lakoćom prepoznaju tri karanfila. Dimenzije raporta iznose 24 (visina) i 17,5 (širina) centimetara. Govoreći o dekorativnoj tipologiji, i u ovom slučaju riječ je o varijanti dekora s „mrežastom“ (tal. *a rete* ili *a maglia*) shemom. Smještajući creski primjerak u kontekst domicilne tekstilne baštine, svakako treba naglasiti da je veći broj izrazito srodnih damasta dosad zabilježen u Dubrovniku (katedrala, crkva sv. Vlaha, samostani Male braće i sv. Dominika, Dubrovački muzeji) te u crkvi Gospe od Šunja na otoku Lopudu.²⁰ Zaključno treba svratiti pažnju na grb (sl. 7) prišiven u dnu leđnog stupa creske misnice koji, nažalost, nije identificiran. Međutim, može se ustvrditi da je bio nadvišen prelatskim šeširo, koji do danas nije sačuvan, no o njegovom izvornom postojanju svjedoče obrisi šešira te resā koje su s njega visjele te flankirale grb. Štit grba je vertikalno podijeljen na dva jednaka polja – lijevo plavo te desno crveno – koja pak sijeku dvije grede dijagonalno se pružajući od gornje lijeve prema donjoj desnoj strani. Dok su polja načinjena od dvaju komada satena, za grede i kartušu upotrijebljena je zlatnožuta *teletta*, odnosno taft čiji je avers izvorno bio gusto prekriven pozlaćenim *lamellama*, danas vidljivima samo u tragovima. Ostatci su nažalost preostali i od finih končića s pozlaćenim ovojnica te od *canutiglia* kojima je izvorno bila postignuta bogata razvedenost kartuše.

II. DIJELOVI MISNIH ORNATA IZ 17. STOLJEĆA

Zeleni klasični damast, istkan u nekoj od firentinskih manufaktura tijekom prve polovine 17. stoljeća, upotrijebljen je za krojenje misnice (sl. 8) sačuvane u sakristiji župne crkve u Cresu. Njegov dekor ga smješta unutar uistinu velike skupine damasta nastalih u ovom razdoblju, a koje – osim u inozemnim sakralnim inventarima i muzejskim zbirkama – i u Hrvatskoj zatječemo u nemalom broju. O tzv. „damastima tipologije Gnalić“ pisala sam u znanstvenom radu²¹ koji je obuhvatio primjerke koje sam do trenutka sastavljanja članka prepoznala na nizu liturgijskih i svjetovnih predmeta koji pripadaju našoj baštini. Njihova brojnost je očito ukazivala da tom prilikom obrađen fundus teško može biti konačan. Stoga sam tekst zaključila konstatacijom: *Količina dosad prepoznatih primjeraka sačuvanih u Hrvatskoj – gdje se posebno ističe samostan konventualaca sv. Frane u Šibeniku, sa čak četiri reprezentativna misna ornata izrađena od damastâ ove*

¹⁹ Takve su se tkanine, primjerice, sačuvale na misnim ornatima u katedrali u Kotoru (IVOŠ, JELENA, 2009., 332, kat. 21), katedrali u Padovi (DAVANZO POLI, DORETTA, 1995., 74-75, kat. 22), katedrali u Trogiru (BANIĆ, SILVIJA, 2016., sv. I, tabla XX, sl. 45), u negdašnjoj katedrali na Torcellu (DAVANZO POLI, DORETTA, 2009., 62, fig. 1), a treba im pridružiti i izrazito srodne, no dosad neobjavljene varijante, koje sam zabilježila i u crkvama *San Giacomo di Rialto* (*San Giacometto*) i *San Pietro Martire* na Muranu.

²⁰ BANIĆ, SILVIJA, 2017., 324.

²¹ BANIĆ, SILVIJA, 2013.-2014., 65-80.

10 Par oltarnih jastuka, klasični damast, Firenca, prva polovina 17. stoljeća. Venecija, crkva San Giorgio Maggiore
Pair of altar pillows, classic damask, Florence, first half of the 17th century. Venice, San Giorgio Maggiore

12 Misnica, detalj, damast broché, fond lamé (Lastra alla Persiana?), Venecija, oko 1650. godine. Cres, župna crkva
Chasuble, detail, damask broché, fond lamé (Lastra alla Persiana?), Venice, c. 1650. Cres, parish church

tipologije – daje naslutiti da bi u budućnosti ovaj „katalog“ vrlo vjerojatno mogao biti proširen novim nalazima. Uistinu, u međuvremenu sam na našoj obali zabilježila dodatna četiri damasta, među kojima i ovaj creski, a kojeg temeljem određenih dekorativnih elemenata treba smjestiti u podskupinu kojoj pripadaju oni u Omišlju, Skradinu, Silbi, Komiži, Premudi te u Hrvatskome povijesnom muzeju u Zagrebu. Detalji koji se ponavljaju kod njihovih uzoraka, u prvom redu, izrazito su bogato ornamentirani stilizirani plodovi mogranja, zatim jednostavno osmišljen, strogo simetričan buket s tulipanom i šest listova

11 Misnica, klasični damast, Firenca, prva polovina 17. stoljeća. Venecija, crkva San Canciano Martire
Chasuble, classic damask, Florence, first half of the 17th century. Venice, San Canciano Martire

djeteline koji se javlja u središnjem dijelu te naposljetku neizostavni *fleur de lis*, odnosno heraldički ljiljan, koji je u dekor ovih izrazito popularnih damasta ubačen kao svojevrsan firentinski pečat. Naime, osim u Firenci, bili su tkani i u Veneciji, a sasvim izvjesno i u drugim talijanskim središtima. Zanimljivo je – i možda pomalo neočekivano – da se upravo ovakve, firentinske inačice, osim u toskanskim nerijetko zatječu i u venecijanskim crkvama. Istražujući dosad neobjavljene liturgijske predmete od tekstila u tamošnjim sakristijama, crvene inačice ovih damasta dokumentirala sam u crkvama *Santa Maria della Salute* (sl. 9), *San Giorgio Maggiore* (sl. 10) i *San Canciano Martire* (sl. 11).

Među ruhom u posjedu župne crkve sačuvala se još jedna misnica skrojena od svile iz 17. stoljeća (sl. 12). Riječ je o damastu *broché*, *fond lamé* nastalom u Veneciji oko 1650. godine. Naizgled jednostavan uzorak pažljivijim promatranjem otkriva svoju složenost, a posebice prilikom pomicanja misnice, budući da se promjenom kuta gledanja – odnosno ovisno o položaju izvora svjetlosti – razaznaje pomno razrađen poduzorak istkan u damastu. Sastoji se od različito usmjerenih vegetabilnih elemenata koji su kao „glatko“ lice damasta tkani u licu kepera, dok se praznine među njima vide kao „zagasito“ naličje damasta izvedeno u reversu kepera. Svi dijelovi istkani u licu damasta izvorno su bili gusto zastrti delikatnim pozlaćenim *lamellama* utkanima tehnikom *lancé*, uslijed čega se glavnina tkanine impresivno ljeskala. „Svjetlucavo“ cvijeće, pupoljci i lišće postavljeni su tako gusto da su površine među njima nevelike, no unatoč tomu upadne, budući da su istkane u reversu kepera te

usto nepokrivene finom opnom *lamellā*. Zapravo, obri- si cvjetova i lišća skladno se „uglavljaju“ jedan u drugi, podsjećajući u određenoj mjeri na dovitljivo osmišljene elemente u grafikama Mauritsa Cornelisa Eschera. Vizualno dominantniji, tzv. „gornji“ uzorak sastoji se pak od pravilnih nizova triju cvjetova u cijelosti izvedenih su- plementarnom potkom sa zlatnom ovojnicom, utkanom zahtjevnom i dugotrajnom tehnikom *broché*. Ovakve skupocjene, dojmljive tkanine izvorne svjetovne namje- ne ne zatječu se nažalost često na našim prostorima. Sto- ga se creski primjerak zasad može pobliže uspoređivati jedino s damastom *broché, fond lamé* na misnici u samo- stanu Male braće u Dubrovniku. Međutim, nešto uče- stalije se javljaju u Veneciji, gdje uistinu lijepe primjere posjeduju ne samo crkve (primjerice, *San Pantalon* i *San Raffaele Arcangelo*), nego i *Museo del Palazzo Mocenigo*. Za donošenje svih njihovih fotografija ovdje, dakako, nema mjesta, no jednom će svakako vrijediti objaviti zaseban rad posvećen isključivo ovim karakterističnim, izrazito lijepim svilama. Tom prigodom ujedno bih podrobnije obrazložila svoju teoriju da je riječ o tkaninama koje se u *Regolatione et Ordeni (...)* In *Materia di fabricar Pannine di Seda, e Seda, & Oro* od 4. studenoga 1666. godine²² spominju kao *Lastre alla Persiana*. Za njih stoji da mogu biti različitih boja (među ostalima: *Cremesine, Paonazze e altri colori di Cremese*) te da im je uzorak tkan zlatnim ili srebrnim nitima (*fabricate con Oro over Argento*). Zapisani su potom i „tehnički“ uvjeti kojima su *Lastre* morale udovoljavati: *debbino esser lavorate in Portade 40 di fili 100 per portada... di altezza di Quarte Tre e un terzo*. Iz navedenog proizlazi da im je visina između rubova mjerila oko 53 centimetra te da je gustoća osnove iznosila oko 75 niti po centimetru. Nadalje, uočava se da se *Lastre* ne spominju u prethodno utanačenima *Regolatione et Ordeni*, koje su *Provveditori di Comun* objelodanili 12. rujna 1612. godine, kao i to da *Lastre alla Persiana* izostaju u sljedećem istovrsnom zbiru pravila, do čijeg je sastavljanja došlo 30. prosinca 1700. godine. Iz toga, naime, proizlazi da u mletačkim manufakturama sigurno nisu bile tkane prije 1612. godine te da su, vrlo izgledno, početkom 18. stoljeća već „izašle iz mode“. Nadalje, činjenica da se detaljno predstavljaju u pravilniku iz 1666. godine navodi na zaključak da su se u Veneciji počele tkati tijekom druge četvrtine, odnosno sredinom 17. stoljeća. Što je moglo potaknuti pojavu ovih složeno konstruiranih svila specifičnih cvjetnih uzoraka, koje se zbog velike količine pozlaćenih *lamella* ljeskaju²³ na svjetlu? Istočnjačko podrijetlo tkanina-modela kojima su *Lastre* nadahnute je neupitno, na što uostalom nedvojbeno upućuje i sam nji-

13 Velum za kalež (gore), damast *broché, fond lamé* (*Lastre alla Persiana* ?), Venecija, oko 1675. godine. Cres, franjevački samostan

Chalice velum (above), damask *broché, fond lamé* (*Lastre alla Persiana*?), Venice, c. 1675. Cres, Franciscan convent

hov naziv (*alla Persiana*). No, mišljenja sam da izričaj *po perzijski* ne bi trebalo uzimati doslovno, nego da bi uzore po kojima su osmišljene valjalo prepoznati u osmanskim lampasima srodnih, „zbijenih“ florealnih motiva, izrazito gusto zastrtih metalnim potkama, a za koje pouzdano znamo da su pristizali u Veneciju već tijekom prve četvrtine 17. stoljeća. Naime, dvije se takve svile čuvaju u mletačkom Državnom arhivu, fondu *Documenti turchi*, budući da su bile upotrijebljene kao skupocjene „košuljice“ dvjema ispravama odaslanima iz Carigrada u Veneciju 1619. i 1625. godine.²⁴

Dakle, pretpostavljam da su se *Lastre alla Persiana* učestalo tkale u venecijanskim manufakturama tijekom 17. stoljeća (počevši od druge četvrtine) te da se iza tog povijesnog naziva kriju upravo damasti *broché, fond lamé*, i to one varijante gdje su damasti u podlozi glavnog dekora uvijek bili tkani izmjenom lica i naličja kepera. Slijedom rečenog, kao jednu, ali mlađu varijantu *Lastre alla Persiana* valja prepoznati i svilu upotrijebljenu za krojenje misnice, štole, manipula i veluma za kalež (sl. 13) u franjevačkom samostanu u Cresu.²⁵ Dekor je kompozicijski različit – po čemu uostalom dataciju i treba pomaknuti u razdoblje oko 1675. godine – no izrazite srodnosti koje s prethodno analiziranim primjerkom dijeli ne samo u po-

24 Fotografije obaju primjeraka vidjeti u: DAVANZO POLI, DORETTA, 1986., 12-13.

25 Budući da su svi dijelovi ornata 2014. godine bili podvrgnuti konzervatorsko-restauratorskom zahvatu pri Odjelu za tekstil, papir i kožu Hrvatskoga restauratorskog zavoda, njihove dimenzije, opis i fotografije su objavljeni u: MILEUSNIĆ, OLGICA; BUDICIN, MARTA, 2015. Ističem da je predmetna tkanina ovdje pogrešno prepoznata kao lampas.

22 Archivio di Stato Venezia, fond *Compilazione Leggi*, kutija 349.

23 Ne bi li se moglo pretpostaviti da se pojam *lastre* u njihovom nazivu etimološki može dovesti u svezu s pridjevom *lustro* (tal. sjajno, uglačano)?

14 Pluvijal, detalj (desno), damast *broché*, *fond lamé* (*Lastra alla Persiana*?), Venecija, oko 1675. godine. Venecija, crkva San Nicolò dei Mendicoli

Cope, detail (right), damask *broché*, *fond lamé* (*Lastra alla Persiana*?), Venice, c. 1675. Venice, San Nicolò dei Mendicoli

15 Misnica, taft *louisine liseré broché*, Venecija, prvo desetljeće 18. stoljeća. Cres, franjevački samostan

Chasuble, taffeta *louisine liseré broché*, Venice, first decade of the 18th century. Cres, Franciscan convent

16 Štola, *ganzo* (*lampas lancé broché*), Venecija, oko 1710. godine. Cres, franjevački samostan

Stole, *ganzo* (*lampas lancé broché*), Venice, c. 1710. Cres, Franciscan convent

gledu tkalačke konstrukcije, nego i u bojama, niti osnove i temeljne potke pružaju opravdane razloge da se ove dvije svile dovedu u blisku vezu. Dakle, i u ovom slučaju imamo dominantni dekor izveden nitima s pozlaćenom ovojnicom u tehnici *broché* te „donji“ ili pod-dekor u damastu ostvarenom izmjenom lica i naličja kepera. Cjelokupna „zaglađena“ površina damasta, odnosno ona koja je tkana u aversu kepera, gusto je prekrivena pozlaćenom *lamellom*, koja se pak „gubi“ u svim dijelovima izvedenima u reversu kepera. Dimenzije raporta iznose 46,5 x 26 centimetara. Dok na *lastri* u župnoj crkvi nije bilo moguće utvrditi širinu raporta (budući da su za krojenje misnice upotrijebljeni užii isječci), izmjerena je visina koja iznosi blizu 42,5 centimetara. Od posebne je važnosti visina tkanine od približna 52 centimetra koju je bilo moguće izmjeriti na velumu u franjevačkom samostanu, a koja korespondira mjeri službeno utanačenoj za *lastre* u pravilniku iz 1666. godine.

Na mletačko podrijetlo ove vrijedne tkanine elegantnog uzorka upućuje i smještaj dvaju dosad zabilježenih, istovjetnih primjeraka. U Dijecezanskom muzeju u Bresci izložena je misnica koja bi se mogla nazvati „sestrom blizankom“ one koja pripada creskom samostanu, budući da je skrojena od svile posve jednake tkalačke tehnike, dekora, te bojā osnove i temeljne potke. Iz njezine katalogske jedinice iščitavaju se podudarni podatci vezani uz zastupljene tkalačke konstrukcije (npr. obrtanje kepera

3/1 S pri tkanju damasta), gustoću utkanih niti, visinu tkanine i visinu raporta te naposljetku i to da se smatra nastalom u Veneciji tijekom posljednje četvrtine 17. stoljeća.²⁶ Drugi primjerak se ovdje prvi put objavljuje, a upotrijebljen je za izradu pluvijala (sl. 14) i veluma za kalež koji su sačuvani u sakristiji crkve *San Nicolò dei Mendicoli* u Veneciji. Primjer je tkanine posve jednake konstrukcije i dekora, međutim tkane zlatnožutim svilenim nitima osnove i temeljne potke, koje su, dakle, u ovoj varijanti zamijenile niti zagasitocrvene boje kakve su prisutne na primjercima u Cresu i Bresci.

III. DIJELOVI MISNIH ORNATA IZ 18. STOLJEĆA

Fundus tkanina s uzorkom nastalih tijekom 18. stoljeća, razumljivo, značajno je obimniji, a njegov pregled valja započeti s taftom *louisine liseré broché* od kojeg su načinjene misnica (sl. 15) i štola u franjevačkom samostanu. Riječ je o tkanini izvorne svjetovne namjene koju je temeljem zastupljenog dekora i tkalačkih tehnika ispravno datirati u prvo desetljeće 18. stoljeća. Neobičan, izdužen i dijagonalno usmjeren uzorak omogućuje da je prepoznamo kao svilu iz ranog *bizarre* razdoblja. Njezino venecijansko podrijetlo, pak, moguće je argumentirati temeljem izrazite bliskosti s jednako konstruiranim taftom, no svijetloplave boje, od kojeg je načinjena haljina za kip Gospe od

²⁶ GEROMEL PAULETTI, ALESSANDRA, 1998.

17 Misnica, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venecija, oko 1710. godine. Cres, franjevački samostan

Chasuble, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venice, c. 1710. Cres, Franciscan convent

18 Misnica, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venecija, oko 1710. godine. Venecija, crkva *San Cassiano*

Chasuble, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venice, c. 1710. Venice, San Cassiano

19 Dalmatika, detalj, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venecija, oko 1710. godine. Venecija, crkva *San Simeone Grande*

Dalmatika, detalj, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venice, c. 1710. Venice, San Simeone Grande

Karmela iz crkve sv. Justine u Rabu.²⁷ Osim elegantnog glavnog uzorka istkanog potkom s metalnom ovojnicom, važnu poveznicu svakako predstavlja fini, geometrizirajući poduzorak koji u *liseré* efektu ne tka temeljna potka, nego osnova. Ovom prigodom ukazujem i na još neobjavljeni crveni taft *liseré broché* od kojega je skrojen jedan pluvijal u crkvi *San Pietro di Castello* u Veneciji, a koji temeljem jednakih tehničkih i dekorativnih odlika datiram u isto razdoblje te pridružujem ovoj konkretnoj skupini mletačkih *bizarre*-svila.

Posebice vrijednu skupinu ranonovovjekovnih tkanina u Cresu predstavljaju čak četiri *ganza* sačuvana u franjevačkom samostanu. Naime, povijesni termin *ganzo* (ponegdje – no rjeđe – *garzo*) odnosi se na izrazito skupocjene venecijanske tkanine, naglašeno složenih uzoraka, koje su usto u najvećem udjelu istkane različito profiliranim potkama s ovojnicom od plemenitih metala. Budući da se izvode s velikim brojem suplementarnih potki, utkanih tehnikama *lancé* i *broché*, u pravilu su izvedene u konstrukciji lampasa. Stilski ih smještamo unutar *bizarre*-razdoblja, odnosno u kontekst luksuznih tkanina koje su se tkale na samom kraju 17. te tijekom prve četvrtine 18. stoljeća. Osim po karakterističnoj tkalačkoj konstrukciji, *ganzi* se prepoznaju se i po naglašeno raskošnim uzorcima mahom izvedenima u zlatu i srebru, pri čemu je njihov splet toliko gust i dominantan da »podloga«

27 Fotografije haljine i detalja tafta, kao i ukaze na komparativne primjerke sačuvane u Veneciji, vidjeti u: BANIC, SILVIJA, 2012., 468-469; 486-488.

dekoru – koju uvijek tka temeljna svilena osnova i to u konstrukciji satena – tek neznatno proviruje. Impresivna količina „metalnih“ niti utrošenih za njihovu izradu osjetno pridonosi njihovoj težini kao i određenom izostanku podatnosti. No, smanjenoj gipkosti unatoč, *ganzi* su izvorno bili namijenjeni svjetovnoj garderobi, i to podjednako muškim i ženskim pripadnicima aristokracije.

Sve se te odlike, pak, teško uočavaju na *ganzu* koji nam je do danas preostao samo na jednoj štoli (sl. 16) i još k tome u lošem stanju. Naime, znatna mehanička oštećenja koja je pretrpio ostavile su ga „okrljaštenog“ od metala što je izvorno gusto prekrivao svu površinu koju danas vidimo u naglašeno žutoj nijansi. No, budući da je nedvojbeno riječ o *ganzu* – kojih u našim krajevima nema mnogo – smatram da lošije stanje očuvanosti nipošto ne smije biti prepreka njegovoj objavi. Egzotični cvjetovi koji sačinjavaju njegov uzorak dovode ga u vezu s drugim *ganzom* koji je, srećom, ne samo u odličnom stanju, nego je i sačuvan u daleko većoj površini. Upotrijebljen je za izradu misnice, štole i manipula²⁸, gdje ga je, dakako, u svojoj punoj raskoši najlakše doživjeti na leđnoj strani misnice (sl. 17). Riječ je o *ganzu* koji, kao i prethodno spomenuti primjerak, valja datirati oko 1710. godine. Njegov elegantan dekor koji se izvija na zlatnoj podlozi, a u tkanju kojeg su

28 Budući da su svi dijelovi ornata 2013. godine bili podvrgnuti konzervatorsko-restauratorskom zahvatu pri Odjelu za tekstil, papir i kožu Hrvatskog restauratorskog zavoda, njihove dimenzije i opis (kao i dvije fotografije misnice) objavljeni su u: MILEUSNIĆ, OLGICA, 2014. Ističem da je predmetna tkanina ovdje pogrešno datirana na kraj 17. stoljeća.

20 Misnica, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venecija, između 1710. i 1720. godine. Cres, franjevački samostan
Chasuble, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venice, 1710–1720. Cres, Franciscan convent

21 Misnica, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venecija, između 1710. i 1720. godine. Vicenza, katedrala (danas u Museo Diocesano)
Chasuble, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venice, 1710–1720. Vicenza, cathedral (today in Museo Diocesano)

22 Misnica, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venecija, između 1710. i 1720. godine. Murano (Venecija), crkva *San Pietro Martire*
Chasuble, *ganzo* (lampas *lancé broché*), Venice, 1710–1720. Murano (Venice), San Pietro Martire

upotrijebljene srebrne niti kao i svilene niti specifične zelene nijanse, dopuštaju da se kao kvalitetni komparativni primjerci ovdje donesu još neobjavljeni *ganzi* sačuvani na ruhu u crkvama u *San Cassiano* (sl. 18) i *San Simeone Grande* (sl. 19) u Veneciji.

Sljedeći *ganzo* sačuvao se na misnici (sl. 20) te trima pripadajućim manipulima. Uzme li se u obzir količina i raznovrsnost zastupljenih vegetabilnih elemenata – među kojima su posebno upečatljivi krasno izvedeni motivi vinove loze i grožđa, zrelih, raspuknutih lubenica te visokih, elegantnih vaza s buketima predimenzioniranih cvjetova – ne čudi da je zaokupio i pažnju Antonia Santangela, koji nije propustio uvrstiti i fotografiju upravo ove misnice u svoj katalog iz 1935. godine.²⁹ Nadalje, njezina ljepota, vrijednost te sjajno stanje očuvanosti bili su presudni i u odluci da 1934. godine bude odnesena u Zadar te uvrštena u postav privremene izložbe naziva *Mostra d'Arte Sacra*, o čemu svjedoči i jedna fotografija na kojoj je zabilježeno nekoliko primjeraka raskošnog misnog ruha koje je tom prilikom bilo predstavljeno javnosti.³⁰ Temeljem spomenutih odlika uzorka moguće je pretpostaviti da je *ganzo* nastao u Veneciji između 1710. i 1720. godine, a smatram uputnim upozoriti na dekorativno i izvedbeno bliske primjerke izložene u *Museo Diocesano* u Vicenzi (sl. 21) te u stalnom postavu sakralne zbirke pri crkvi *San Pietro Martire* na Muranu (sl. 22).

29 SANTANGELO, ANTONINO, 1935., 80. Misnicu je ispravno datirao u 18. stoljeće, no svračam pažnju da je podno njezine fotografije naznačeno da pripada župnoj crkvi u Cresu.

30 Reprodukciju rečene fotografije, koja se čuva u knjižnici Arheološkog muzeja u Zadru, vidjeti u: BANIĆ, SILVIJA, 2014., 161.

Posljednji *ganzo* u franjevačkom samostanu sačuvan je na manipulu i misnici³¹ (sl. 23) te, za razliku od onih prethodno analiziranih, predstavlja varijantu kakva se nešto češće zateče u našoj tekstilnoj baštini. Naime, kao blizak primjerak za usporedbu može biti istaknut *ganzo* upotrijebljen za krojenje raskošnog misnog ornata zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića (1713. – 1745.), za koji sam argumentirala venecijansko podrijetlo te dataciju između 1715. i 1720. godine.³² No, što je u ovom slučaju posebno važno, jest da se u ovom trenutku može ukazati na dva *ganza* – nažalost parcijalno sačuvana – koji su dekorativno i izvedbeno posve jednaki primjerku u Cresu. Jedan se nalazi u Veneciji, i to na prednjem križu, leđnom stupu te okovratniku misnice (sl. 24 a b) koja pripada *Museo di Palazzo Mocenigo* (Zbirka Correr, Cl. XXIII n.0315). Pomnom usporedbom obaju primjeraka opaža se ponavljanje svih zastupljenih elemenata (primjerice, karakteristično povijenog lišća gusto povezanog bujno isprepletenim viticama, plodova mogranja, cvjetova izvedenih plavim i crvenim svilenim nitima) kao i činjenica da dekori oba *ganza* „leže“ na satenskoj podlozi istaknoj svilenom osnovom specifične, blijedosmeđe nijanse. Drugi, istovjetan *ganzo* nalazi se u župnoj crkvi u Žminju. Posebno je zanimljivo, pak, da je riječ o primjerku sačuvanom na misnici posve jednakoj onoj u *Museo di Palazzo*

31 Budući da su misnica i manipol 2010. godine bili podvrgnuti konzervatorsko-restauratorskom zahvatu pri Odjelu za tekstil, papir i kožu Hrvatskog restauratorskog zavoda, njihove dimenzije i opis (kao i dvije fotografije misnice) objavljeni su u: BUDICIN, MARTA; RUNDEK FRANIĆ, BERNARDA, 2011. Napominjem da se na *ganzo* (lampas) ovdje referira kao na „brokat“.

32 Detaljnu kataložku jedinicu ovog ornata, kao i fotografije tkanine, vidjeti u: BANIĆ, SILVIJA, 2016., sv. II, 809-816, table LXXXVIII i LXXXIX.

23 Misnica, *ganzo*, Venecija, između 1715. i 1720. godine. Cres, franjevački samostan
Chasuble, *ganzo*, Venice, 1715–1720. Cres, Franciscan convent

24ab Misnica, *ganzo*, Venecija, između 1715. i 1720. godine. Venecija, *Museo di Palazzo Mocenigo*, Zbirka Correr, inv. oznaka Cl. XXIII n.0315

Chasuble, *ganzo*, Venice, 1715–1720. Venice, Museo di Palazzo Mocenigo, Correr Collection, inv. n. Cl. XXIII n.0315

25 Misnica, damast *broché*, Venecija, oko 1720. godine. Cres, franjevački samostan
Chasuble, damask *broché*, Venice, c. 1720. Cres, Franciscan convent

26 Pluvijal (detalj), damast *Gros de Tours lancé broché*, Venecija, između 1720. i 1730. godine. Cres, franjevački samostan
Cope (detail), damask *Gros de Tours lancé broché*, Venice, 1720–1730. Cres, Franciscan convent

27 Misnica, dvobojni lyonski damast *broché*, Njemačka, između 1730. i 1750. godine. Cres, župna crkva
Chasuble, two-coloured Lyon damask *broché*, Germany, 1730–1750. Cres, parish church

Mocenigo, te je stoga nemoguće ne zaključiti da su obje misnice izvorno pripadale istom ornatu koji je „razdijeljen“ u nepoznatom trenutku.³³

U razdoblje oko 1720. godine datira i krasan primjerak damasta *broché* upotrijebljenog za misnicu (sl. 25) koju je moguće vidjeti izloženu u riznici franjevačkog samostana. I u ovom slučaju je riječ o venecijanskoj svili izvorne svjetovne namjene, koju je pak moguće uspoređivati sa slično

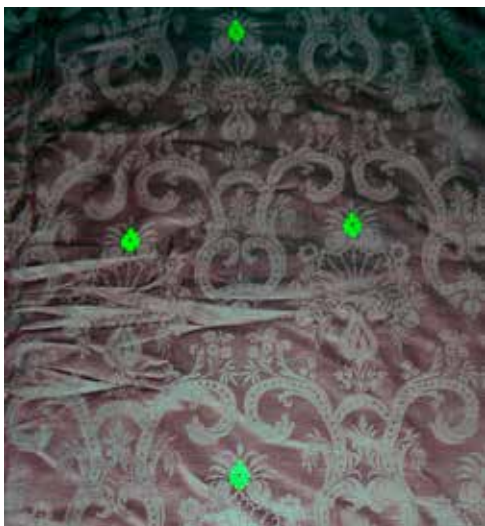
³³ Misnica u Zminju je još uvijek neobjavljena, no dobro je poznata iz razloga što je povjesničarka umjetnosti Iva Jazbec Tomaić o njoj izlagala na tri znanstveno-stručna skupa (održana u Zagrebu, Puli i Veneciji).

ornamentiranim i konstruiranim ljubičastim damastom koji je do današnjih dana „preživio“ na pluvijalu i stoli iz zadarske katedrale sv. Stošije, a koje također vezujemo uz nadbiskupa Vicka Zmajevića.³⁴ Posebno je važno ukazati na bogatu, široku čipku rađenu tehnikom na batiće i to u cijelosti nitima sa srebrnom ovojnicom, a koja je prišivena iznad svih razdjelnih borti na misnici.

Izvorne je svjetovne namjene i damast *Gros de Tours lancé broché* (sl. 26) iskorišten za krojenje polukružnog

³⁴ Vidjeti: BANIC, SILVIJA, 2016., sv. II, 803-806, tabla LXXXVI.

28 Pluvijal (detalj), lyonski damast *broché*, Venecija ili Veneto, između 1725. i 1750. godine. Cres, župna crkva Cope (detail), Lyon damask *broché*, Venice or Veneto, 1725–1750. Cres, parish church

29 Humeral (detalj), *semisdoro* (saten *broché*, *fond lamé*), Venecija, oko 1750. godine. Cres, župna crkva Humeral veil (detail), *semisdoro* (satin *broché*, *fond lamé*), Venice, c. 1750. Cres, parish church

30 Nebnica (detalj), *semisdoro* (damast *broché*, *fond lamé*), Venecija, između 1760. i 1770. godine. Cres, župna crkva Canopy (detail), *semisdoro* (damask *broché*, *fond lamé*), Venice, 1760–1770. Cres, parish church

dijela pluvijala koji također pripada samostanu sv. Frane. Riječ je o tkanini koja je vjerojatno nastala u nekoj od venecijanskih majstorskih manufaktura, no pri njenom tkanju, pak, nisu upotrijebljene potkine niti s metalnom (srebrnom ili pozlaćenom) ovojnicom, iz čega proizlazi da je njezina cijena izvorno morala biti nešto niža. Krasi je lijep dekor naglašeno vertikalnog usmjerenja koji objedinjuje geometrizirajuće i apstraktne forme izvedene u damastu te prirodno prikazane rascvale izvijene grančice. Upravo količina, boje te oblici florealnih motiva ukazuju na to da se radi o svili iz kasnog *bizarre*-razdoblja, odnosno iz trećeg desetljeća 18. stoljeća. Kao izrazito srodan primjerak može biti izdvojena tkanina upotrijebljena za krojenje bočnih površina misnice sačuvane u crkvi *Santa Maria del Carmine* u Besci.³⁵

U drugu četvrtinu 18. stoljeća datiraju dvije tkanine od kojih su skrojene misnica (sl. 27) i pluvijal (sl. 28) u župnoj crkvi. Iako iz istog razdoblja, osim po dekoru razlikuju se i po podrijetlu i izvornoj namjeni. Naime, dvobojni lyonski damast *broché* upotrijebljen za izradu misnice izvorno se imao koristiti za krojenje odjevnih predmeta, a nastao je, vrlo vjerojatno, u nekoj od njemačkih manufaktura između 1730. i 1750. godine. Ovakve tkanine nisu rijetke u inozemnim, ali ni u domaćim izvorima, a s lakoćom se prepoznaju po karakterističnoj tkalačkoj konstrukciji, dekorativnim elementima, kompoziciji i bojama uzorka. Damasti su uvijek tkani kombinacijom aversa satena i reversa kepera (tzv. lyonski damast) te su u pravilu dvobojni: potka je bijela (izvodi dekor damasta) dok je osnova u najvećem broju dokumentiranih primjeraka zelene boje.

No, poznate su i varijante kod kojih je podloga dekoru damasta istkana svilenom osnovom žute, plave, ljubičaste, crvene ili ružičaste boje, kakvu pak vidimo i na našoj inačici. „Gornji“ dekor je izveden manjim brojem svilenih raznobojnih potki, utkanih tehnikom *broché*, a uvijek je riječ o cvjetovima i plodovima koji se skladno nadopunjuju s elementima dekora tkanima u damastu. Tako su, primjerice, na primjerku u Cresu zeleni, blijedoružičasti i plavi cvjetovi različitih dimenzija lijepo vizualno povezani s lišćem i grančicama koje tka temeljna, bijela potka. Na taj se način različito izvedeni motivi objedinjuju u jednu cjelovitu kompoziciju koja se pak naglašeno ističe na monokromnoj podlozi nježne ružičaste nijanse. Na našoj misnici nažalost nema nijednog isječka tkanine dovoljno velikog da raport bude vidljiv u punoj širini, međutim, njegov izvorni izgled umnogome je moguće lakše predočiti zahvaljujući velumu za kalež sačuvanom u nadžupnoj crkvi u Rabu.³⁶ Za njegovu izradu upotrijebljen je komad jednako konstruiranog dvobojnog lyonskog damasta *broché* čiji je uzorak, pak, posve jednak onome na creskoj misnici, zbog čega se ispravno zaključuje da je i dekor primjerka u Cresu izvorno bio simetrično komponiran. Svi su zastupljeni dekorativni elementi podudarni u svim po-jedinostima, zbog čega se može zaključiti da su obje tkanine nastale istovremeno, prema jednakom predlošku i u istom manufakturnom središtu, međutim s udjelom različito bojadisanih svilenih niti osnove i suplementarnih potki. Tako je temeljna osnova rapskog primjerka zelena (u Cresu je ružičasta), dok su cvjetovi na velumu u Rabu oker žute, ružičaste te boje bjelokosti. Rapski damast

35 D'ATTOMA, BARBARA, 2010., 69, sl. 4.

36 BANIĆ, SILVIJA, 2012., 493 (Sl. 65).

datirala sam u peto desetljeće 18. stoljeća, a po pitanju mjesta nastanka bila sam se opredijelila za manufakture sjeverne Italije, potaknuta primjercima dokumentiranim na području pokrajine Gorica (tal. Gorizia; regija Furlanija Venecija Julija). Ujedno sam istaknula vjerojatne utjecaje blisko ornamentiranih damasta njemačkih i austrijskih manufakturna.³⁷ U slučaju creskog primjerka ipak bih otklonila talijansko te pretpostavila srednjoeuropsko podrijetlo, što sam iznijela i u analizama dvaju izrazito srodnih dvobojnih lyonskih damasta *broché* sačuvanih na dijelovima misnih ornata u Sukošanu i Zadru.³⁸ No, dok je kod tih dvaju primjeraka podloga dekoru damasta zelene boje, dvobojni lyonski damast *broché* veluma za kalež u sakristiji župne crkve sv. Antuna opata u Orlecu posebno je blizak primjerku iz župne crkve u Cresu uslijed nježno ružičaste nijanse osnove te prisutnosti zelene suplementarne svilene potke. Velum u Orlecu nam je važan i zato što je na njemu – kao i na velumu u Rabu – sačuvan komad damasta u izvornoj širini, te se stoga i na njemu mogu lijepo sagledati strogo simetrične (zrcalne) kompozicije dekorā ovih tkanina.

Druga spomenuta tkanina iz druge četvrtine 18. stoljeća, na pluvijalu u župnoj crkvi (sl. 28), sasvim izvjesno nije bila namijenjena krojenju odjeće. Dok prethodno predstavljenu svilu, nastalu u istom razdoblju, s lakoćom možemo zamisliti na damskim odjevnim predmetima, ovakvi lyonski damasti zacijelo su se izvorno upotrebljavali prvenstveno u uređenju prostora (za tapeciranje namještaja, prekrivanje zidova, izradu zastora). Za te svrhe činila ih je prikladnima određena krutost (uslijed krupne potke) kao i plošna, stroga kompozicija njihova dekora osmišljenog na takav način da uzorak neprekidno „teče“ kada se spoji više komada damasta. Iz istih razloga nerijetko su korišteni i za krojenje misnog ruha, što potvrđuje i velik broj primjeraka koje sam dosad zabilježila u našim sakristijama. Samo na području Zadarske nadbiskupije evidentirala sam četiri primjerka (Kraj na otoku Pašmanu, Pag, Diklo, Premuda).³⁹ Dodatna dva sam prepoznala u Sakralnoj zbirci u Osoru te u franjevačkom samostanu sv. Križa u Živogošću.⁴⁰ Pronalaskom creskog primjerka skupina je obogaćena crvenom inačicom, kakva kod nas dosad nije bila poznata. Ovakvi se damasti s lakoćom prepoznaju po karakterističnom dekoru kojim dominiraju dva elementa: simetričan motiv s dvjema volutama – koji u određenoj mjeri podsjeća na ručnu harfu – te mala vaza u obliku pupoljka iz koje izbija veliki simetrični buket cvijeća i plodova, a koji oblikom

nalikuje na paunov rep. Ova se dva temeljna motiva nižu u vodoravnom smjeru, a međusobno su raspoređeni u rasteru šahovske ploče. Vrijedi istaknuti da je creski damast posebno blizak onome s otoka Premude, budući da u tkanju njihovih dekora sudjeluje i suplementarna potka, odnosno *frisé* utkan tehnikom *broché*. *Frisé* tako u ovim dvama slučajevima tka onaj višelatični simetrični cvijet koji se kod svih primjeraka nalazi na samom vrhu buketa koji izvire iz pupoljaste vaze. Riječ je, dakle, o damastima koji su očito bili dobro prihvaćeni i traženi, a razlog njihove rasprostranjenosti zasigurno je bila i njihova nešto povoljnija cijena. Visina tkanine, izgled rubova te prisutnost većeg broja sačuvanih varijanti na našoj obali daju naslutiti da vjerojatno potječu iz nekog od sjevernotalijanskih proizvodnih središta.

Među tkaninama u župnoj crkvi i franjevačkom samostanu koje datiraju u sredinu 18. stoljeća prevladavaju *ornements d'église*. Tako se, naime, u stručnoj literaturi običavaju nazvati primjerci osmišljeni i tkani prvenstveno u liturgijske svrhe, što znači da su svojim dekorima, bojama i tkalačkim konstrukcijama prilagođeni izradi misnog ruha, raznih liturgijskih predmeta od tekstila (npr. nebica) te opremanju sakralnih interijera (primjerice, izradi zastora, prekrivala za stupove i sl.). Prvenstveno se prepoznaju po strogo simetričnim uzorcima srednje velike visine raporta, kod kojih se kao nerijetko dominantni dekorativni elementi javljaju motivi izražene liturgijske simbolike, poput primjerice klasja, grozdova, lišća vinove loze, palmiranih grana, rogova obilja ili pak cvjetova ruže, ljiljana, karanfila, tulipana, sunovrata itd. Što se tehničke izvedbe tiče, osim monokromnih te dakako višebojnih damasta u našim se krajevima izrazito učestalo javljaju različite inačice *semisdora*. Riječ je o venecijanskim *ornements d'église* koji se s lakoćom prepoznaju uslijed upečatljive zlatnožute podloge glavnom dekoru (može biti tkana u satenu, keperu ili damastu) koja je pak gusto zastrta pozlaćenom *lamellom*. Što se glavnog ili dominantnog dekora tiče, mahom je izveden tehnikom *broché*, a može biti u cijelosti izveden potkama s metalnom ovojnicom ili pak kombinacijom „metalnih“ i raznobojnih svilenih potki. Obje rečene varijante mogu se predstaviti primjerima *semisdora* sačuvanim u dvjema creskim crkvama. Tako se u župnoj crkvi nalazi humeral (sl. 29) skrojen od satena *broché*, *fond lamé* u tkanju čijeg uzorka, osim različito profiliranih metalnih niti, sudjeluju i brojne svilene potke različitih nijansi. Riječ je o konkretnoj, dobro poznatoj vrsti *semisdora* kakva se u mletačkim manufakturama izrazito rado tkala sredinom 18. stoljeća, te se – osim u našim krajevima – često zatječe na ruhu korištenom u crkvama Venecije i Veneta. Na brojne primjerke poznate iz talijanske stručne literature ukazala sam prilikom objave pregršti upravo ovakvih *ornements*

37 Isto, 471.

38 Njihove fotografije, kao i opsežne kataloške jedinice – u kojima je navedena povećana količina izrazito bliskih primjeraka sačuvanih na području kontinentalne Hrvatske i Slovenije – vidjeti u: BANIĆ, SILVIJA, 2016., sv. II, 929-934, table CXLII i CXLIII.

39 BANIĆ, SILVIJA, 2016., sv. II, 890-895, table CXXIV-CXXVI.

40 Isto, sv. I, tabla LXIX, sl. 185 i 186.

31 Pluvijal (detalj), *semisdoro* (damask broché, *fond lamé*), Venecija, između 1760. i 1770. godine. Venecija, crkva *San Cassiano*

Cope (detail), *semisdoro* (damask broché, *fond lamé*), Venice, 1760–1770. Venice, San Cassiano

32 Misnica, saten broché, Venecija, posljednja četvrtina 18. stoljeća. Cres, franjevački samostan

Chasuble, satin broché, Venice, last quarter of the 18th century. Cres, Franciscan convent

33 Pluvijal (detalj), saten broché, Venecija, posljednja četvrtina 18. stoljeća. Venecija, crkva *San Giovanni Crisostomo*

Cope (detail), satin broché, Venice, last quarter of the 18th century. Venice, San Giovanni Crisostomo

d'égglise koje sam dokumentirala na području Kvanera i Dalmacije (Veli Lošinj, Zadar, Pag, Skradin, Šibenik).⁴¹ Ovom prigodom mogu spomenuti njih još nekoliko, ranije nepoznatih, koje sam zabilježila istražujući u Veneciji; u crkvi *San Simeon Grande* sačuvana je raskošna nebnica od istovjetnog *semisdoro* kakav je upotrijebljen i za bogati ornat u kojem se služila misa u crkvi *San Felice*. U crkvi *Ss. Geremia e Lucia* nalazi se, pak, oltarni jastuk načinjen od svile identičnog dekora, no izvedenog na crvenoj podlozi, a kakav nam je poznat zahvaljujući primjerku u župnoj crkvi sv. Antuna Opata u Velom Lošinj.

U Cresu je pak sačuvano više onih varijanti *semisdoro* koje su tkane bez udjela svilenih *broché* niti. Tako župna crkva posjeduje nemalu količinu liturgijskih predmeta za izradu kojih su upotrijebljeni *semisdori* koji su na prvi pogled posve jednaki, no pomnijom analizom se uočava da – iako imaju identičan uzorak – dimenzije raporta kao i određeni detalji u izvedbi variraju od primjerka do primjerka, temeljem čega sam odgonetnula čak četiri različite inačice. Upotrijebljene su za izradu jedne nebnice (sl. 30), zatim dviju dalmatika, jedne misnice te pluvijala, a u svim je slučajevima riječ o damastima *Gros de Tours broché, fond lamé*. Zajednički im je zlatnožuti damast u podlozi „gornjem“ dekoru, kao i činjenica da se uzorak damasta skladno nadopunjuje sa svim elementima „gornjeg“ dekora što su tehnikom *broché* istkani srebrnim *frisé* i *filé* nitima. Također, sve zaglađene površine damasta (izvedene u aversu satena) gusto su zastrte pozlaćenom

lamellom. Strogo simetrični uzorak sastoji se od naizmjeničnog vertikalnog nizanja dvaju velikih stiliziranih cvjetova smještenih unutar nepravilnih okvira koje tvore elegantne vitice mahom sastavljene od različitih *rocaille* elemenata. Riječ je, dakle, o venecijanskim tkaninama koje su vjerojatno tkane između 1760. i 1770. godine, i to očito u znatnijim količinama, budući da su bile izrazito prikladne za izradu svečanoga misnog ruha. Takav zaključak svakako potkrjepljuje i činjenica da sam u crkvi *San Cassiano* u Veneciji zabilježila čak tri pluvijala i jednu dalmatiku od *semisdoro* istovjetne konstrukcije i uzorka (sl. 31).

Misnica iz franjevačkog samostana (sl. 32) skrojena je od mletačkog satena *broché* iz posljednje četvrtine 18. stoljeća. Odlikuje ga strogo simetričan dekor koji je na zlatnožutoj podlozi u cijelosti izveden potkama s ovojnicama srebrnog i zlatnog sjaja. Međutim, budući da izostaje pozlaćena *lamé* potka u podlozi glavnom dekoru, ne može se okarakterizirati kao *semisdoro*, unatoč činjenici da ga krase *semisdorima* blizak uzorak. Dekor ga, pak, povezuje ne samo s uistinu brojnim tkaninama poznatima iz inozemne stručne literature, nego i s nemalom količinom istovjetnih primjeraka koje sam dosad imala priliku dokumentirati u Hrvatskoj te u Veneciji. Na dotad poznate primjerke u inozemstvu (tri u Veneciji te jedan u Münchenu) kao i na one do tog trenutka zabilježene u Hrvatskoj (Dijecezanski muzej u Zagrebu, samostan sv. Franje u Šibeniku) upozorila sam prilikom analize triju pluvijala od satena *broché* iz zborne crkve Uznesenja Blažene

41 BANIC, SILVIJA, 2014., 153-158.

34 Misnica, klasični damast, Venecija, posljednja četvrtina 18. stoljeća. Cres, franjevački samostan

Chasuble, classic damask, Venice, last quarter of the 18th century. Cres, Franciscan convent

35 Misnica, damast *Gros de Tours broché, fond lamé*, Venecija, treća četvrtina 18. stoljeća. Cres, župna crkva

Chasuble, damask *Gros de Tours broché, fond lamé*, Venice, third quarter of the 18th century. Cres, parish church

36 Humeral (detalj), taft *liseré broché*, Lyon, oko 1750. godine. Cres, franjevački samostan

Humeral veil (detail), taffeta *liseré broché*, Lyon, c. 1750. Cres, Franciscan convent

Djevice Marije u Pagu.⁴² U slučaju rečenih pluvijala riječ je o identičnom uzorku istkanom zagasiožutim te oker svilenim nitima na crvenoj podlozi. Ovaj se dekor najlakše prepoznaje po bujnom stiliziranom cvijetu postavljenom u središte kompozicije, gdje je nadvišen simetričnim „čuperkom“ peterolatičnih zvjezdastih cvjetica kakvi su mjestimično zataknuti i u nepravilan okvir sastavljen od *rocaille* elemenata i pupoljastih cvjetova. Najupečatljiviji element dekora svakako je par velikih, naglašeno tordiranih rogova obilja postavljenih tako da su okrenuti jedan od drugog (*adossé*). Varijante bliske onoj na paškim pluvijalima zabilježila sam u čitavom nizu venecijanskih sakristija: u *Santa Maria dei Carmini*, *Santa Maria del Giglio*, *Santa Eufemia*, *San Polo*, *San Stefano*, *San Trovaso* i *San Canciano Martire*. U crkvi *San Silvestro* naišla sam, pak, na velum za kalež za koji je upotrijebljena varijanta gdje u podlozi nije crveni, nego blijedozeleni saten, što je još jedna potvrda teze da je riječ o tekstilima tkanima u liturgijske svrhe. Zaključno ističem da sam u crkvi *San Giovanni Crisostomo* zabilježila pluvijal (sl. 33) od zlatno-žutog satena *broché* koji je opravdano istaknuti kao blizak primjerak za komparaciju u slučaju creske misnice.

Klasični crveni damast misnice (sl. 34) u franjevačkom samostanu također je primjer svile tkane isključivo u liturgijske svrhe, koja se pak izvorno mogla ravnopravno koristiti za krojenje misnog ruha, ali i za opremanje interijera (za zastore, nebnice, pokrivala za zidove, stupove i pilastre) te za presvlačenje namještaja korištenog u

crkvenim prostorima ili, primjerice, u biskupskim rezidencijama. Sudeći po solidnoj, no jednostavnoj konstrukciji (izostanak suplementarnih potki) te po raskošnom raportu velikih dimenzija, može se zaključiti da je prvenstveno ipak bio namijenjen oplemenjivanju prostora. Slično kao i u slučajevima prethodno analiziranih venecijanskih *ornements d'eglise*, i ovim uzorkom dominiraju dva središnja, slično osmišljena simetrična cvjetna motiva, od kojih je jedan veći i bujniji dok je drugi gotovo upola manji. Naizmjenično se nižu u vertikalnom usmjerenju, a okruženi su nepravilnim okvirima sastavljenima od *rocaille* elemenata, zatim od parova velikih pupoljastih cvjetova te od više vrsta uvojitog, namreškano lišća nerijetko velikih dimenzija. Vrijedi primijetiti da iza jednog para masivnih, povijenih listova proviruju završetci (vrhovi) rebrastih *cornucopia* ispunjeni cvjetnim buketima. Istovjetni damasti su sačuvani na pluvijalima zatečeni u Zadru, Silbi i Pašmanu,⁴³ a otkriće creskog primjerka dodatno osnažuje već ranije iznesenu tezu da su ovakvi damasti – tkani u Veneciji ili na području Terraferme tijekom posljednje četvrtine 18. stoljeća – i na našoj obali bili u širokoj liturgijskoj upotrebi.

Među ruhom iz župne crkve sačuvala se misnica (sl. 35) čiji damast *Gros de Tours broché, fond lamé* treba datirati u treću četvrtinu 18. stoljeća te ga – unatoč asimetričnom, dijagonalno usmjerenom dekoru – valja prepoznati kao *ornement d'eglise*. Svile ovakvih karakterističnih i lako prepoznatljivih uzoraka u ovom su se razdoblju tkale u

42 BANIC, SILVIJA, 2016., sv. II, 1214-1216, tabla CCLXX.

43 Isto, 1217-1221, table CCLXXI-CCLXXIII.

37 Misnica, taft *Gros de Tours lancé broché*, Lyon, između 1755. i 1765. godine. Cres, župna crkva

Chasuble, taffeta *Gros de Tours lancé broché*, Lyon, 1755–1765. Cres, parish church

38 Velum za kalež, damast *rayé*, Tolmezzo (Furlanija), manufaktura Linussio, oko 1760. godine. Cres, župna crkva

Chalice velum, damask *rayé*, Tolmezzo (Friuli), Linussio manufacture, c. 1760. Cres, parish church

39 Misnica, taft *a poil trainant*, Tolmezzo (Furlanija), manufaktura Linussio, posljednja četvrtina 18. stoljeća. Cres, franjevački samostan

Chasuble, taffeta *a poil trainant*, Tolmezzo (Friuli), Linussio manufacture, last quarter of the 18th century. Cres, Franciscan convent

izrazito brojnim inačicama i količinama, što potvrđuje gotovo nepregledan broj liturgijskih predmeta načinjenih od njih, a koji se zatječu i u domaćim i u venecijanskim sakristijama. Svakako je najomiljenija varijanta bila ona gdje je podloga glavnom dekoru izvedena u damastu zlatnožute, žute ili oker nijanse. Lokalitete na kojima sam tijekom proteklih godina zabilježila od njih skrojene misnice, pluvijale, procesijska sjenila i nebnice bio bi izazov nabrojiti. No, osim tih „svećanih“ ili „zlatnih“ verzija, u našim su se crkvama koristile i one čije su podloge dekoru tkane zelenom i crvenom svilom. Dakako, nisu ostale nepoznate ni bijele varijante, u kojima se – osim ovdje u Cresu – služila misa i u franjevačkom samostanu na Košljunu, u katedrali u Krku, župnoj crkvi u Malom Lošinju, župnoj crkvi u Biogradu⁴⁴, ali i u Boki kotorskoj (Prčnju).⁴⁵

Temeljne odlike sljedećih dviju tkanina jesu njihovo francusko podrijetlo te izvorna svjetovna namjena. Krasan primjer lyonskog tafta *liseré broché*, nastalog oko 1750. godine, sačuvan je u franjevačkom samostanu gdje je upotrijebljen je za izradu jednog humerala (sl. 36). Na majstorske lyonske manufakture prvenstveno upućuje izvanredno vješto implementirana tehnika *points rentrés* (ili *berclé*). *Points rentrés* je invencija u tkanju koja se vezuje uz slikara i slavnog crtača predložaka za tkanine Jeana Revela (1684. – 1751.), a kojom je omogućeno ispreplitanje svilenih *broché* niti različitih nijansi u istom prolazu, čime se postiže fino sjenčenje te u konačnici naglašena

plastičnost motiva. U ovom slučaju, *points rentrés* posebno upečatljivo dolazi do izražaja u slučaju obliha, ružičastih plodova koji se, iako tkani, doimaju gotovo trodimenzionalnima. Nadalje, na zaključak da je ova dražesna svila – kakve su se sredinom 18. stoljeća koristile za raskošnu aristokratsku garderobu – istkana u Lyonu upućuje i sljedeće: visina tkanine od 49 centimetara, rubovi široki 0,6 centimetara koji su tkani u taftu, te naposljetku izrazito specifična zelena nijansa tafta u podlozi kakva se učestalo javlja kod srodnih istodobnih tkanina nastalih u ovom glasovitom francuskom manufakturnom središtu. Lyonske svile kojima dominira upravo ovakva zelena boja sačuvale su se, primjerice, u Zbirci tekstila pri župnoj crkvi u Skradinu te u Muzeju Židovske općine u Dubrovniku.

Tehnika *points rentrés* zaslužna je i za umješno dočaranu plastičnost brojnih bobica te lišća koji sudjeluju u stvaranju dekora druge lyonske svile. Budući da je tipološki treba svrstati u skupinu tkanina s tzv. *a meandro* uzorkom, ispravno je datirati ju nešto kasnije, odnosno između 1755. i 1765. godine. Riječ je o taftu *Gros de Tours lancé broché* koji se – nažalost u vidno slabijem stanju – sačuvao na misnici koja pripada župnoj crkvi (sl. 37). Na bijeloj podlozi podno glavnog dekora izvorno je srebrnom *lamellom* (utkanom tehnikom *lancé*) bio izveden uzorak koji se danas, uslijed pretrpljenih mehaničkih oštećenja, nažalost tek mjestimično vidi. Usto, sva je površina tkanine u nepoznatom trenutku izrazito gusto strojno prošivena, zbog čega čitavi uzorak prekrivaju guste „rešetke“ od bijelog konca. Ipak, ovu lijepo osmišljenu, bogato ornamentiranu te razmjerno zahtjevno konstruiranu tka-

44 Isto, sv. I, table LXXII-LXXV; sv. II, 921-922, tabla CXXXVIII.
45 IVOŠ, JELENA, 2009, 332-333 (kat. 20).

ninu nije nemoguće sagledati u njezinu pravom svjetlu te je doživjeti i cijeliti kao još jedan vrsni primjerak francuske *a meandro* svile koji pripada našoj baštini.

Posljednje tri tkanine o kojima će biti riječi nedvojbeno zaslužuju biti uvrštene u ovaj rad, iako na prvi pogled mogu ostaviti suprotan dojam. Naime, nije riječ o raskošnim, izrazito skupocjenim svilenim tkaninama, nego o tekstilima s dominantnim udjelom vunениh ili lanenih niti. Nadalje, njihova manja visina (uže su od 50 centimetara) kao i rjeđe utkane niti osnove i potke – koje su usto krupnije odnosno grublje predene – navodi na zaključak da je riječ o proizvodima nekih malih, beznačajnih, lokalnih manufaktura. Zbog njihovih jednostavnih uzoraka, s druge strane, današnji promatrač prije bi ih mogao zamisliti kao dio narodne nošnje nego na misnom ruhu ili pak garderobi dama i gospode. No, iako nedvojbeno ne ulaze u kategoriju luksuznih svila kakve su se u Cresu, srećom, sačuvale u nemalu broju, zbog činjenice da se ovakve tkanine – mahom nastale sredinom te tijekom druge polovine 18. stoljeća – prilično često pronalaze u našim sakristijama, svakako je potrebno pridati dužnu pažnju i ovim, dosad nepoznatima trima primjercima. Od prvog je skrojen velum za kalež (sl. 38) u posjedu župne crkve. Riječ je o damastu *rayé* nastalom oko 1760. godine. Podloga dekoru je tkana u aversu osmomeznog satena (preskok 5), dok je dekor izveden u reversu osmomeznog satena (preskok 3). Potka je od bijele sirove svile, dok je osnova svilena i mijenja boju (prelazi iz jedne boje u drugu), a prisutna je u bijeloj, žutoj, svijetlozelenoj i tamnoružičastoj boji. Zelenim, žutim i bijelim nitima osnove istkane su široke vertikalne pruge, a razdvajaju ih tanje pruge tamnoružičaste boje. Na tako istkanoj podlozi izražajnije se ističe uzorak koji tvori bijela potka, a koji se sastoji od dviju izvijenih, rascvalih i razlistalih grančica koje se nižu u zasebnim horizontalnim redovima, svaka u svojem smjeru, da bi u konačnici na tkanini bile raspoređene u rasteru šahovske ploče. Ovdje je nužno upozoriti na šest fragmenata damasta *rayé* jednake konstrukcije i gotovo posve identičnog dekora, koji su upotrijebljeni za oblaganje unutrašnjosti svetohraništa glavnog oltara župne crkve sv. Tome apostola u Dobropoljani na otoku Pašmanu.⁴⁶ Zanimljivo je uočiti da je temeljni cvjetni uzorak jednak, dok se razlike javljaju u raznobojnim okomitim prugama u njegovoj podlozi. Tako na primjerku u Dobropoljani izostaju široke bijele pruge, dok su one tanje, razdjelne linije istkane nitima oker žute nijanse.

Druga dva primjerka, specifična uslijed činjenice da su u cijelosti tkani od vunениh niti, sačuvana su na misnici u franjevačkom samostanu (sl. 39) te na misnici i pripadajućem velumu za kalež koji pripadaju župnoj crkvi (sl. 40). U oba slučaja riječ je o taftu gdje uzorak tka dodatna,

40 Misnica, taft *a poil trainant*, Tolmezzo (Furlanija), manufaktura Linussio, posljednja četvrtina 18. stoljeća. Cres, župna crkva

Chasuble, taffeta *a poil trainant*, Tolmezzo (Friuli), Linussio manufacture, last quarter of the 18th century. Cres, parish church

„lebdeća“ (fr. *poil trainant*) osnova. Podloga dekoru, tkana u taftu, zagasitocrvene je boje, dok je uzorak, dakle, izveden raznobojnom dodatnom osnovom te je naglašeno vertikalnog usmjerenja. U njihovim usitnjenim, zapravo dražesnim uzorcima jasno se zrcale utjecaji skupocjenih svila koje su se tijekom posljednje četvrtine 18. stoljeća tkale diljem Europe, a kojima dominiraju okomite pruge, cvjetni buketići te blago izvijene, čipkolike vrpce.

Sve tri tkanine, s kojima zaključujemo pregled najvrjednijih ranonovovjekovnih tkanina sačuvanih u dvjema najznačajnijim crkvama grada Cresa, potječu iz manufakture Jacopa Linussia (1691. – 1747.), osnivača jedne od najvećih i najbolje organiziranih privatnih tekstilnih manufaktura u Europi 18. stoljeća. Danas se Jacopo Linussio smatra prvim poduzetnikom djelatnim na području Karnije (sjeverne Furlanije) i pokretačem važnih centara proizvodnje pređe i tkanina u Tolmezzu, Moggiu i mjestu San Vito al Tagliamento. Tajna Linussiovog uspjeha ponajviše je ležala u činjenici da je rano (i to kao prvi „industrijalac“ u Europi) uvidio prednosti poticanja i umrežavanja kućnog rada, odnosno malih radionica u domaćinstvima u kojima je najviše angažirao žene, i to kao prelje i tkalje. Na taj način ustrojena proizvodnja nastavila je s radom i nakon njegove smrti, no zbog poteškoća u upravljanju te uslijed financijskih neprilika zatvara se 1818. godine.⁴⁷ Tkanine iz ove glasovite manufakture bile su namijenjene širokom krugu potrošača, prvenstveno buržoaziji. Mahom je riječ o tekstilima od vune, a u slučajevima kad bi za osnovu bile korištene svilene niti, potkine niti redovito bi bile od jeftinijeg materijala, poput lana ili sirove svile (kao što je to slučaj s damastom *rayé* iz župne crkve). Izvozile su se u velikim

⁴⁷ O Jacopu Linussiu, njegovom načinu organizacije rada, državnim povlasticama, manufakturi i tkaninama opsežno je pisano. U tom smislu potrebno je uputiti na sljedeće, najvažnije naslove: GANZER, GILBERTO, 1986.; Isti, 1987., 15-50; Isti, 1989.; Isti, 1991.

količinama – ne samo diljem Europe, nego čak i Amerike i Azije – a bile su izrazito tražene budući da su objedinjavale pristupačnu cijenu, razmjernu kvalitetu tkanja i boja te uzorke koji su osmišljavani ne samo oponašanjem suvremenih dekora, nego i po uzoru na one tradicionalne. Sve te odlike činile su ih atraktivnima širokom krugu kupaca pa tako i onima na našoj obali Jadrana. Samo na području Zadarske nadbiskupije sačuvano je ukupno šesnaest tkanina iz manufakture Linussio, među kojima prevladavaju monokromni, klasični damasti.⁴⁸ Terenskim istraživanjima provedenima u drugim dijelovima Hrvatske također sam dokumentirala značajan broj tkanina s uzorkom iz rečene manufakture (Labin, Porat, Košljun, Rab, Osor, Veli Lošinj, Skradin, Komiža, Pustinja Blaca, Hvar, Makarska, Živogošće, Zagreb),⁴⁹ od kojih su pak dvama „vunenim“ primjercima u Cresu najrodniji oni sačuvani na dijelovima misnih ornata u Labinu i Rabu,⁵⁰ dok je damastu *rayé* – osim dakako onog u Dobropoljani – po raznobojnoj osnovi bliska i inačica sačuvana u župnoj crkvi u Velom Lošinj.

IV. ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja liturgijskih predmeta od povijesnih tekstila sačuvanih u franjevačkom samostanu te u župnoj crkvi u Cresu još su jedna potvrda nužnosti usmjeravanja znanstvenog interesa prema ovom dijelu našega umjetničkog blaga. Valorizacija samo dviju otočnih sakristija iznjedrila je niz izuzetno vrijednih primjeraka tkanina s uzorkom nastalih između druge polovine 16. i kraja 18. stoljeća. Njihov značaj za našu, ali i europsku baštinu nastojao se naglasiti – među ostalim – i ukazivanjem na bliske primjerke sačuvane u mnogobrojnim važnim crkvama u Veneciji i njezinoj okolici, a koje su u svijesti stanovništva istočne obale Jadrana oduvijek predstavljale ideal bogato opremljenih sakralnih prostora. Doprinos poznavanju creske umjetničke baštine svakako je prvenstveni cilj ovog rada, no ovim se primjerom ujedno želi još jednom odaslati poruka o važnosti provođenja istovrsnih istraživačkih kampanja u svim preostalim, u ovom kontekstu još neistraženim dijelovima naše zemlje.

LITERATURA

- BANIĆ, SILVIJA, Prilog poznavanju sakralnih inventara otoka Raba: najvrjedniji povijesni tekstili sačuvani na misnom ruhu i drugim dijelovima liturgijske opreme, *Rapski zbornik II.*, (ur.) Josip Andrić i Robert Lončarić, Rab, 2012., 461-498.
- BANIĆ, SILVIJA, Gotički lampas u relikvijarima za glave sv. Asela i sv. Marcela u Ninu, *Ars Adriatica* 3, 2013., 85-102.
- 48 BANIĆ, SILVIJA, 2016., sv. II, 881-889; 1070-1079; 1168-1171; 1261-1270.
- 49 Isto, sv. I, table LXVIII, LXIX, LXXXVII, LXXXVIII, CIII, CIV.
- 50 Opis i fotografiju misnice i pripadajućeg veluma za kalež u nadžupnoj crkvi u Rabu, odnosno *pekina rayé a poil trainant broché* od kojeg su skrojeni, vidjeti u: BANIĆ, SILVIJA, 2012., 473, 497.
- BANIĆ, SILVIJA, Damast s podvodnog lokaliteta Gnalić i srodni primjerci sačuvani u Hrvatskoj, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 37/38, 2013.-2014., 65-80.
- BANIĆ, SILVIJA, Nekoliko svilenih tkanina iz sredine 18. stoljeća sačuvanih na liturgijskom ruhu na istočnoj obali Jadrana i njihovi predlošci (*mises en carte*), *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 38, 2014., 151-170.
- BANIĆ, SILVIJA, *Ranonovovjekovne tkanine s uzorkom na liturgijskim predmetima Zadarske nadbiskupije*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016.
- BANIĆ, SILVIJA, Tkanine i vez, *Zborna crkva sv. Vlaha u Dubrovniku*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj, Institut za povijest umjetnosti; Dubrovačka biskupija; ArTresor naklada, Dubrovnik – Zagreb 2017., 316-347.
- BUDICIN, MARTA; RUNDEK FRANIĆ, BERNARDA, Cres, Franjevački samostan i crkva sv. Franje (...), kataloška jedinica, *Portal*, 2 (2011.), prilog *Katalog radova u 2010.*, 23-24.
- CUOGHI COSTANTINI, MARTA; SILVESTRI, IOLANDA, *La Collezione Gandini. Tessuti del Medioevo e del Rinascimento*, Bologna, 2010.
- D'ATTOMA, BARBARA, I preziosi tessuti liturgici, *Gli altari del Santa Maria del Carmine in Brescia*, (ur.) Renata Massa, Associazione Amici Chiesa del Carmine onlus, Brescia, 2010., 59-77.
- DAVANZO POLI, DORETTA, Vesti e tessuti turchi a Venezia, *BVC – Periodico della Banca Cattolica del Veneto* 1, 1986., 10-13.
- DAVANZO POLI, DORETTA, *Basilica del Santo. I tessuti*, Padova, 1995.
- DAVANZO POLI, DORETTA, Considerazioni su alcuni paramenti della Cattedrale di Torcello dei secoli XVI – XVIII, *Gli Orizzonti di un Tempo Antico: miscellanea di studi e memorie torcellane*, (ur.) Marco Molin, Quaderni Torcellani, n. 2, Venezia, 2009., 61-65.
- GANZER, GILBERTO, *Jacopo Linussio: un manager del Settecento*, Udine, 1986.
- GANZER, GILBERTO, *Tesori d'arte in Carnia. Paramenti sacri e tradizione tessile*, Gemona, 1987.
- GANZER, GILBERTO, La fabbrica Linussio, "colosso dell'industria" nel Settecento, *Archivio Veneto* 133, 1989., 67-82.
- GANZER, GILBERTO, *Jacopo Linussio. Arte e impresa nel Settecento in Carnia*, Tolmezzo, 1991.
- GEROMEL PAULETTI, ALESSANDRA, Pianeta (Scheda 14), *Indue me Domine. I tessuti liturgici del Museo Diocesano di Brescia*, (ur.) Maria Grazia Ciardi Duprè Dal Poggetto; Ivo Panteghini, Marsilio, Venezia, 1998., 131-132.

- GUDELJ, JASENKA, Zborna crkva sv. Marije Snježne u Cresu, *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske – Zbornik Danâ Cvita Fiskovića II.*, (ur.) Predrag Marković; Jasenka Gudelj, Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu; Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2008., 149-166.
- GUDELJ, JASENKA, Cres. Samostan sv. Frane, *Veličina malenih. Povijest i kulturna baština Hrvatske provincije sv. Jeronima franjevac konventualaca*, (ur.) Milan Pelc, Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevac konventualaca, Zagreb, 2010., 186-200.
- IVOŠ, JELENA, Crkveno ruho Riznice zagrebačke katedrale i Dijecezanskog muzeja, *Sveti trag – devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije 1094.-1994.*, (ur.) Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski, Muzejsko galerijski centar; Institut za povijest umjetnosti; Zagrebačka nadbiskupija, Zagreb, 1994., 407-422.
- IVOŠ, JELENA, Liturgijsko ruho, *Zagovori svetom Tripunu. Blago Kotorske biskupije*, (ur.) Radoslav Tomić, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2009., 316-335.
- JAZBEC TOMAIĆ, IVA; CIKOVIĆ, DANIJEL, Antependij i gremijal biskupa Giovannija della Torrea (1589. – 1623.) u katedrali Uznesenja Marijina u Krku, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 40, 2016., 63-76.
- MILEUSNIĆ, OLGICA, Cres, Franjevački samostan i crkva sv. Franje (...), kataloška jedinica, *Portal* 5, 2014., prilog *Katalog radova u 2013.*, 18-19.
- MILEUSNIĆ, OLGICA; BUDICIN, MARTA, Cres, Franjevački samostan i crkva sv. Franje (...), kataloška jedinica, *Portal* 6, 2015., prilog *Katalog radova u 2014.*, 23-24.
- SANTANGELO, ANTONINO, *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia V. Provincia di Pola*, Roma, 1935.
- PAYNE, ALINA, *Wrapped in fabric: Florentine façades, Mediterranean textiles, and the a-tectonic ornament in the Renaissance*, *Histories of Ornament. From Global to Local*, (ur.) Gülru Necipoğlu; Alina Payne, Princeton – Oxford, 2016., 274-289.
- VLAHOVIĆ, JOSIP, *Odlomci iz povijesti grada Cresa*, Zagreb, 1995.

Summary

EARLY MODERN TEXTILES ON LITURGICAL ITEMS IN THE PARISH CHURCH AND THE FRANCISCAN CHURCH IN CRES

The paper brings forward the results of research of Early Modern patterned textiles, preserved on liturgical items in the town of Cres on the homonymous island. The research was concentrated on only two of the town's churches: the parish church of Saint Mary the Great and the convent church of Saint Francis, while other town churches, e.g. the one of the Benedictine nunnery, had to be excluded for logistic reasons. However, other sacral sites – not only in the town of Cres but also on the rest of the island – shall most certainly be included within similar projects in the future. In fact, the results of this research as presented on this occasion are intended to serve as an example of the necessity of dedicating scholarly interest to this specific part of Croatian artistic heritage. Qualitative assessment of items preserved in only two sacristies

on the island has brought forward a number of exceptionally valuable patterned textiles, woven mostly in Venice and Lyon between the second half of the 16th and late 18th century. Their significance not only for Croatian, but also for European heritage is also emphasized by drawing attention to comparable textile items preserved in an array of important churches in Venice and its surroundings, which in the minds of the people of the Kvarner Gulf and Dalmatia have always represented the ideal of lavishly furnished sacral spaces. The primary aim of this paper is to contribute to the understanding of the artistic heritage of the town of Cres, but also to once again draw attention to the importance of carrying out research campaigns of the kind in other parts of Croatia, still unexplored in this particular field of study.

